

STORIA DELLE IDEE POLITICHE ECONOMICHE E SOCIALI

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU*

[Siyasal, ekonomik ve toplumsal düşünceler tarihi] Volume [cilt] 3: UMANESIMO E RINASCIMENTO [Humanizma ve Rönesans dönemleri], Torino 1987, VIII + 908 sayfa. Torino'daki Unione Tipografico Editrice Torinese (kısa adı ile UTET) adlı kuruluşun, Luigi Firpo yönetimi altında hazırlattığı dizinin içindedir. Metin içinde bulunan tablolar ayrıca numara almamıştır. Ederi yazılı değil. İncelemeleri ile 10 kişi katkıda bulunmuştur.

Torino'da bulunan UTET yayınevi, bir dizi külliyyat arasına, bir süre önce dünya düşünce tarihini de katmış ve böylece siyasal tarih gelişmelerine paralel olarak, fikir ve düşünce hareketlerinin nasıl bir etkinlik yarattığını da ortaya koyma çabasına girişmişti. Bu etkinliğin sık ve gösterişli ciltleri peyderpey ilim âlemine sunulmaktadır. Bir büyük fikir eserleri serisinin geleneklerini yaratan bu kuruluş, şimdi el attığı bu alanda da aynı başarısını sürdürmektedir.

Humanizma ve Rönesans devirleri İtalyanların en çok gurur duydukları bir evredir. Bütün uygar dünyaya bu hareketi başlatmak ve yaratmakla övünen İtalyan tarihçileri ve araştırmacıları, siyasal tarih kadar, bu hareketlerin yarattıkları izlenimleri her dönem muhakkak incelerler ve inceletirler. Fikir adamları sürekli olarak bu alanlarda yeni konuları incelerler, büyüklü veya küçüklü yayınevleri de bu eserleri neşretmek için birbirleri ile âdeta yarışa girerler. Bunların en küçük bir derlemesini yapmaya kalkışmak bile zaman alır. Bununla beraber çok önem verilen araştırmaları muhakkak el altında bulundurmamak gerekir. Şimdi elimizin altında bulunan bu eser, işte böyle müstesna bir kilometre taşı olarak kalacaktır. Bu acele verilmiş bir hüküm değil, bir tek hazırlayanlar listesine bakmak bile yeterlidir. Sırasıyla inceleyeceğimiz bu araştırmacılar ve anabaşlıkları şunlardır:

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi.

Manlio Pastore Stocchi, "Il pensiero politico degli umanisti" [Hümanizma dönemi kişilerinin siyasal düşüncesi], s. 3-68.

Devlet kavramının aydınlar ve siyaset adamları tarafından nasıl yorumlandığı üzerinde bir süreden beri çalışan araştırmacı, monarşik devlet kavramından yeni kurtulmağa çalışan insanların karşılaştıkları ekonomik ve siyasal güçlükler üzerinde durmaktadır. Bir taraftan siyasi gücünü değiştirmeye çalışan insanlar ve bir taraftan da iktidardan uzaklaşmak istemeyen despot ruhlu Ortaçağ dönemi insanların uzantıları arasında mücadele çok çetin geçti. Bu güçlükler, kültür adamlarının yeni eserler vermesine yol açtı. İşte bunların birikimi bu araştırmaya konu olmaktadır. Devlet adamı kavramının nasıl geliştiği ve iktidar düşüncesinin gerek iktidardakiler gerek kültür adamları tarafından nasıl yorumlandığı detaylı olarak incelenmiştir.

Agostino Pertusi, "Il pensiero politico sociale bizantino dalla riconquista di Constantinopoli (1261) alla sua caduta (1453)" [1261 ile 1453 yılları arasında Bizans âleminde yaygın olan sosyal siyaset düşüncesi], s. 69-155.

Bizans üzerine yaptığı bir dizi çalışma ve Türk dünyasının onlarla olan ilişkileri üzerinde çok değerli eserleri ile tanınan müteveffa A. Pertusi üzerinde, *Erdem* dergisinin daha önceki sayılarında durmuştum. Hayata veda etmeden önce bitirip teslim ettiği bu çalışmasının basımını göremeyen Pertusi, daha önceki ciltlerde de muhtelif evreleri ele almıştı. Bu cilt içinde, İstanbul'un Latinlerin elinden kurtarılma tarihinden başlayıp, Türklerin eline geçen zaman zarfındaki kültür ve düşünce faaliyetine eğiliyor. Bu tarihler Bizans İmparatorluğu için siyasi tarih bakımından bir çöküş olmakla beraber, fikir âlemi bakımından çok etkili bir dönemdir. Yüzyılların birikimi tam bu evrede olumlu sonuçlar vermeğe başladı. Tarihçilik alanında değerli eserlerin verilmesi, Türk tarihinin önemli bir kısmını aydınlattı. Bu konuda değerli çalışmalar kaleme almış olan Pertusi, fikir gelişmesinin nasıl olgunlaştığını, Bizanslı düşünürlerin hangi alanları aydınlattığını ve bu girişimin Avrupa'da ve özellikle İtalya'da ne gibi etkinlikleri olduğunu gösteriyor. Humanizma hareketinin yaratılmasında İtalya yarımadasında kurulu bulunan devletlerle Bizans'ın sıkı bir işbirliği içinde olmasında büyük bir pay bulunmaktadır. Kaleme alınan fikir eserleri Bizans'da sınırlı kalmadı. Batılı aydınlar bu eserleri yakından izlediler ve bilhassa Katolik kilisesinin ağır kültür baskısı karşısında yeni bir çalışma alanı buldular. Bizans devletine bağlı aydınlar da çok kere Venedik, Floransa, Roma gibi şehirlerde eserlerini tanıttılar ve bu arada klasik yu-

nan dilinin mühim ürünlerinin de tanınmasını ve ayrıca yeniden incelenmesini sağladılar. Agostino Pertusi, bu alanda çalışmalar yapan kişileri eskiden yazdığı makalelerinde kaleme almış olmakla beraber şimdi de siyaset alanında eser vermiş kişileri incelemiş bulunuyor. Bu eserlerde muhakkak Türk dünyasının umulmadık bir dönemi incelenir. Neyse ki bu tip çalışmalardan tamamen uzak kaldığımız için, bizim için hiç bir mesele yoktur. Bu tarz çalışmaları tamamen yabancılara kaptırmış bulunuyoruz. Ne var ki A.Pertusi gibi bir araştırmacının, önyargılı olmadan konulara eğilmesi bizim için bir kazançtır. Türk ve Moğol kuvvetlerinin yarattıkları siyasal güç karşısında bocalayan Bizansın hangi kültür ve siyaset çalışmaları yaptığını detaylı olarak inceleyen bir çalışma kaleme almış olan Pertusi, bu alandaki otoritesini ölümünden çok sonra bile duyurmuştur.

Giuseppe Alberigo, "le Dottrine conciliari" [Din toplantıları doktrinleri], s. 157-252.

Hıristiyan dünyasında kurulduğundan kısa bir süre sonra patlak veren anlaşmazlıklar üzerine bir takım toplantılar düzenlendi ve ayrılıkların çözümlenmesine girildi ise de çoğu konular içinden çıkılmaz bir hal aldı ve daha başka konular ve hatta ayrılımlar meydana geldi. Katolik dünyası ile ortodoks dünyası birbirlerinden koptuktan sonra konular gene de devam etti ve bu sefer katolik kilisesi içinde pek çok sorun ortaya çıktı ve bunların çözümlenmesi için yeni toplantılar düzenlendi. Din tarihi içinde bu tip toplantıların mühim bir yeri bulunmaktadır. Bir araya gelmek, fikirlerin karşılıklı tartışılması gibi konular, elbette şark dünyası için düşünülecek konu bile değildir. Elimizdeki kitap da, devlet mefhumu yanında din tartışmalarını içerdiği için, dinsel toplantıların özelliklerini ihmal etmemiş. Böylece XIV ve XV'inci yüzyıllardaki toplantıların özellikleri gerek hukuk gerek gelenek içinde incelenmektedir.

Giuliano Procacci, "Nicolò Machiavelli", s. 253-297. Yeniçağ döneminin bu müstesna kişisi üzerinde durmamak mümkün değildir. Bir tarihçi olduğu kadar devlet sistemi üzerinde de kalem oynatmış olan Makyavelli'nin hayatı ve çalışmaları üzerinde sayısız araştırmalara bir yenisini getiren bu satırlar, tarafsız bir tutum içinde müellifimizi incelemektedir. İtalya yarımadasının içinde bulunduğu bunalımdan kurtarılması için büyük çaba gösteren bu zatın, tarih ve kültür akışı içindeki etkisi de ihmal edilmemiş. 288 ile 289'uncu sayfalar arasına bir tablosu konmuştur. Aradan geçen bunca zamana karşılık, hem tazeliğini hem geçerliliğini kabul ettiren Makyavelli'nin bu becerisi, daha uzun yüzyıllar devam edecektir.

5, 6 ve 7'inci araştırmalar üzerinde fazla durmuyorum. Din, hukuk ve tiranlık konularının gelişmesinin incelendiği bu sayfalardan sonra İspanya ve İngiltere'deki siyasal gelişmeler üzerinde durulmaktadır. İspanya, XVI'ncı yüzyılda, keşifler hareketinin sağladığı maddi imkânlardan büyük ölçüde istifade ettiği için dış görünüş bakımından çok ilerledi. Saraylar, lüks yapıları kiliseler ve manastırlar göz kamaştırmakla beraber fikir dünyasında istenen atılımı gösteremedi (s. 611-693). Buna karşılık İngiltere siyasal tarihini zenginleştirdi, geliştirdi ve dünyada büyük bir etki yarattı. Buna paralel olarak da, fikir eserleri geliştirildi, her türlü yenilikler yakından izlendi ve bir süre sonra da özgün akımların yaratıcısı olan İngiltere siyaset alanında olduğu kadar hukuk, din ve felsefe alanlarında yeni kişilerin yetişmesini sağladı. Ele aldıkları konuların düşünce düzeyinden, siyaset uygulamasına geçişini gösteren satırlar (s. 695-809) kitabın en seçkinleri arasında bulunmaktadır. Son kısmı, külliyatın hazırlayıcısı olan Prof. Luigi Firpo kaleme almıştır. Ütopya kavramının işlendiği bu satırlarda, insanların gelişme karşısında bazan ne gibi ham hayaller peşinde koştukları ve yarattıkları kadar da boş bir âlem peşinden koşma nedenleri üzerinde duruyor.

Bölümlerin yazılışından sonra, istifade edilen kaynaklar araştırmaların sonuna konulmuştur. Gelişigüzel serpiştirilmemiş, işlenen konulara paralel olarak ele alınmıştır. Dizin de özel isimlere göre hazırlanmıştır. Tablolar içinde, eski dönemlerde basılmış eserlere ve kavramlara bu arada mühim etki yapan kişilere yer verilmiştir. Türk fikir gelişmesi içinde en ihmal ettiğimiz konular arasında hukuk tarihi de yer tutar. Devlet kavramının ne olduğu, vatandaşların içinde buldukları hukuki durumun incelenmesi bir kenara attığımız mevzular arasındadır. Elimizdeki kitap, çok seneler önce bile ele alınmış konuların, hakkı verildiği takdirde, araştırmacının karşısına nasıl çıkarılacağını gösterir. Yazanlar kadar böyle bir eserin meydana getirilmesini sağlayan düzenleyici ve yayınevi de teşekkürü hak etmektedir.